

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МИСТЕЦТВ
імені І.П.КОТЛЯРЕВСЬКОГО
Кафедра сценічної мови

ГРІНІК Т.Л.

Методичні вказівки
з навчальної дисципліни: «Сценічна мова»
«Основні напрямки в роботі з постановки голосу»

для студентів вищих навчальних закладів культури і мистецтв
(спеціальність 026 «Сценічне мистецтво»)

Харків
2019

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МИСТЕЦТВ імені І.П.КОТЛЯРЕВСЬКОГО
Кафедра сценічної мови

ГРІНІК Т.Л.

Методичні вказівки
з навчальної дисципліни: «Сценічна мова»
«Основні напрямки в роботі з постановки голосу»

для студентів вищих навчальних закладів культури і мистецтв
(спеціальність 026 «Сценічне мистецтво»)

Харків
2019

УДК 792.028.3
ББК 85.334.0,76
Г85

Затверджено на засіданні кафедри сценічної мови ХНУМ ім. І.П.Котляревського протокол №17 від 19 січня 2019 р.

Рекомендовано вченою радою Харківського національного університету мистецтв ім. І.П. Котляревського протокол №6 від 28 січня 2019 р.

Рецензенти:

Паргола Я.В. - кандидат мистецтвознавства, доцент, декан театрального факультету Харківського національного університету мистецтв ім. І.П. Котляревського.

Струннікова М.В. - старший викладач кафедри майстерності актора Харківської державної академії культури, заслужена артистка України, актриса, провідний майстер сцени Харківського державного академічного українського драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка - "Березіль".

Грінюк Т.Л.

Основні напрямки в роботі з постановки голосу: методичні вказівки зі сценічної мови. - Харків - 2019. - 32 с.

Харківський національний університет мистецтв (ХНУМ) ім. І.П. Котляревського, 2019 р.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	4
I. ВСТУП	5
II. ГОЛОС	6
1. Мовна система організму людини. Центральний та периферійний відділи	6
2. Анатомія та фізіологія голосового апарату. 2 теорії голосотворення	7
3. Резонатори та реєстри	8
4. Природні та професійні властивості голосу	9
5. Гігієна голосового апарату	10
6. Основні напрямки в роботі з постановки голосу	11
III. ДИХАННЯ	12
1. Значення поставленого та добре тренованого дихання для читця, актора	12
2. Анатомія та фізіологія дихального апарату	13
3. Особливості фізіологічного та фонаційного дихання. Цикли дихання	15
4. Типи дихання	15
5. Практична робота над постановкою дихання	16
IV. ДИКЦІЯ	16
1. Чіткість дикції – найважливіший виразний засіб і найнеобхідніша якість актора. Значення дикції для виконавця, актора, лектора, ведучого, педагога, студента	17
2. Будова мовного апарату. Функції кожної частини мовного апарату. Виховання рухливості частин мовного апарату	17
3. Мовні вади (органічні, неорганічні). Шляхи виправлення неорганічних недоліків мови	19
4. Класифікація звуків за місцем і засобом їх утворення	19
5. Мета практичної роботи над дикцією	20
V. РОБОТА НАД ТЕКСТОМ	21
1. Принципи вибору репертуару	21
2. Етапи роботи над художнім твором	21
Підсумки	24
ЛІТЕРАТУРА	25

АНОТАЦІЯ

Методичні вказівки "Основні напрямки в роботі з постановки голосу" з навчальної дисципліни "Сценічна мова" підготовлені з урахуванням програми "Сценічна мова" для студентів вищих навчальних закладів культури і мистецтв (спеціальність 026 "Сценічне мистецтво"). Знайомлять з основними напрямками в роботі з постановки голосу, дихання, метою практичної роботи над дикцією та виправленням мовних вад, етапами роботи над художнім твором.

Предмет «Сценічна мова» - дисципліна, яка охоплює найбільш важливі теоретичні та практичні питання роботи над словом. Мета методичних вказівок допомогти студентам оволодіти теоретичними основами предмета «Сценічна мова», практичними навичками внутрішньої та зовнішньої техніки словесної дії. Виховати культуру мови, опанувати літературні норми. Матеріал методичних вказівок спрямований на роботу над технікою мови, на розвиток і вдосконалення мовних і голосових можливостей студента, оволодіння певним комплексом вправ, виховання слухового контролю за своєю мовою і мовою оточуючих, усвідомлення та виправлення неорганічних мовних вад, виправлення говору та акцентів, на роботу над аналізом, художнім втіленням і виконанням творів різних жанрів.

Методичні вказівки мають практичну спрямованість, що обумовлює їх призначеність педагогам, студентам, акторам і всім бажаючим оволодіти мистецтвом сценічного мовлення та взагалі мовлення як такого.

Головною метою методичних вказівок є формування у студентів добре тренованого голосомовного апарату і підготовка його до повноцінної словесної дії.

I. ВСТУП

Чіткість, виразність, добра чутність слів, що їх вимовляє актор, - одна з найважливіших вимог глядачів (слухачів) до актора (читця). Для оволодіння мистецтвом мови потрібне ретельне вивчення її законів. Ми так звикли до неправильностей у нашій повсякденній мові, що часто зовсім не помічаємо своїх помилок. Але те, що в нашому щоденному житті часом лишається непоміченим, на сцені стає помітним. Бо сцена, як дзеркало, відображає всі мовні хиби. Саме тому, одним із найважливіших умінь, якими повинен оволодіти актор, є вміння майстерно говорити на сцені.

«Актор повинен знати свою мову досконало. До чого тонкощі переживання, якщо на сцені їх висловлюватиме погана мова? Активна, справжня, продуктивна, цілеспрямована дія – найголовніша в творчості, а відповідно і в мові. Говорити – значить діяти. Вимова на сцені – мистецтво не менш важке, ніж спів, потребує ретельної підготовки та техніки, яка повинна досягати справжньої віртуозності. Цей процес вимагає систематичного розвитку і часу. Актор повинен постійно працювати над собою, прагнути того, щоб у мові з'явилась така сама неперервна лінія звучання, яка виробилась в співі і без якої не може бути справжнього мистецтва слова. Є щасливці, які не навчаючись, відчувають природу своєї мови і за інтуїцією говорять правильно. Але таких не багато, одиниці. Переважна ж більшість говорить жахливо. Подивіться, як музиканти вивчають закони і теорію свого мистецтва, як вони доглядають свій інструмент: скрипку, віолончель або рояль. Чому ж драматичні актори не роблять того самого? Чому вони не вивчають законів мови, чому не доглядають за своїм голосом, мовою, тілом? Вони - їхні скрипки, віолончелі, їх найтонше знаряддя виразності. Їх створив найгеніальніший майстер – сама чарівниця природа».

К.С.Станіславський

II. ГОЛОС

Тема Голос

1. Мовна система організму людини. Центральний та периферійний відділи.
2. Анатомія та фізіологія голосового апарату. 2 теорії голосотворення.
3. Резонатори та реєстри.
4. Природні та професійні властивості голосу.
5. Гігієна голосового апарату.
6. Основні напрямки в роботі з постановки голосу.

1. Мовна система організму людини. Центральний та периферійний відділи

Мовна система складається з двох відділів: центрального та периферійного.

а) Центральний відділ – це головний мозок, який є відділом керівництва і регулювання звуковою мовою: всі рухи рото-голосової порожнини, голосових зв'язок, а також м'язів, які беруть участь в народженні мови, керуються і регулюються різними відділами головного мозку. Головний мозок складається з двох півкуль, довгастого мозку і мозочка.

Головною в керуванні і регулюванні мови є ліва півкуля.

В довгастому мозку знаходяться центри: дихальний, серцево-судинний, центр мімічної мускулатури, жувальний, ковтальний і інші.

Мозочок – є орган, який узгоджує всі рухи організму.

б) Периферійний відділ мовної системи:

- артикуляційний (мовний) апарат;
- дихальний апарат;
- голосовий апарат.

2. Анатомія та фізіологія голосового апарату. 2 теорії голосотворення

Головною частиною голосового апарату є гортань з голосовими зв'язками.

Гортань являє собою трубку, яка знаходиться поміж глоткою та трахеєю, займає передню частину шиї на рівні 3-6 хребців.

Ззаду вона межує зі стравоходом, з боків – з великими судинами і нервами, верхній її край підходить до під'язичної кістки, нижній – переходить в трахею.

Крім того, верхній край гортані, вірніше, вхід в гортань, закривається особливим хрящем – надгортанником, укріпленим за допомогою зв'язок біля верхнього краю щитовидного хряща.

Скелет гортані створюють хрящі: основний – перстневидний, над ним знаходиться щитовидний хрящ, який складається з двох пластинок, які утворюють кут (кадик або «адамово яблуко»), ззаду, на поверхні перстневидного хряща знаходяться два черпаловидні хрящі, вони мають у основі два відростка – м'язовий і голосовий.

До голосового відростку прикріплюється голосовий м'яз.

Голосові зв'язки являють собою 2 складки, які створені з м'язових тканин – волокон, вони рухливі, бувають різної довжини і товщини. В спокійному стані зв'язки утворюють трикутний отвір – голосову щілину.

При коливаннях зв'язок утворюється звук – голос. Під час мови зв'язки наближаються одна до одної.

Зв'язки в гортані знаходяться на рівні кадика.

Крім гортані з голосовими зв'язками, важливою частиною голосового апарату - є резонатори: грудний і головний.

Теорія голосотворення.

До порівняно недавнього часу існувала єдина теорія, яка пояснювала процес голосотворення – м'язовоеластична (міоеластична) або механічна теорія.

Згідно цієї теорії механізм голосотворення такий: під

зімкненими голосовими зв'язками утворюється тиск, зв'язки починають коливатися, утворюється звук голосу. Дрижання голосових зв'язок прирівнювалось дрижанням пружно натягнутої струни.

Процес голосотворення розглядався як явище суто периферійне.

Нервовій системі відводилась лише роль регулятора основних сил – підзв'язкового тиску і натягіння голосового м'яза.

На сьогоднішній день, поруч з першою, широко розвинулася друга теорія голосотворення – нейро-хронапсична (нервово-м'язова) теорія.

Початок створення цієї теорії було положено ще в 1932 р. Російський вчений Работнов Л.Д. (лікар-фоніатор) уперше відкрив, що подразнення голосових центрів кори головного мозку приводить в рух весь звуковироблюючий комплекс. Вчений Е.Н.Малютин (1934 р.) довів на дослідах, що голосові зв'язки можуть коливатися і без підзв'язочного тиску, під впливом одних тільки імпульсів нервового збудження.

Французький вчений і співак Р.Юссон підтвердив в своїх дослідах висновки роботи російських учених і висунув нову теорію голосотворення – нейро-хронапсичну.

За цією теорією, утворення звуку в гортані, тобто коливання голосових зв'язок відбувається не завдяки тиску повітря, а під дією імпульсів, які ідуть з кори головного мозку. Частота коливань зв'язок задається нервовими імпульсами, які ідуть з центральної нервової системи.

Зв'язки коливаються, чіпляють повітряний струмінь, який іде з легенів і народжують звук.

Таким чином, процес утворення звуку пов'язується безпосередньо з центральною нервовою діяльністю людини.

3.Резонатори та реєстри

Голос, народжений в зв'язках, слабкий, ми чуємо звук.

підсилений в ближніх сусідніх порожнинах, які розташовані вище і нижче гортані.

Резонуванням називається максимальна концентрація звукових хвиль.

Резонаторів два – головний і грудний.

Головний: тверде піднебіння, глотка, зуби, носова порожнина з додатковими порожнинами (гайморові, лобні, решітчаті).

Грудний: грудна клітина, трахея, бронхи.

Головна вимога до мовного голосу – це рівність звучання протягом усього діапазону, в усіх регістрах.

Регістром називається ряд однорідних звуків діапазону, які відтворюються одним і тим же голосовим механізмом. В драматичному голосі розрізняють три регістри:

1. Грудний або нижній регістр. Він займає нижню частину мовного регістру. Переважає грудне резонування.

2. Головний регістр, або верхній. Він займає верхню частину мовного регістру. Переважає головна резонація.

3. Змішаний, або середній регістр – «центральна частина» голосу. Центр голосу – це його основний тон, його робоча середина, це та частина мовного діапазону, яку людина мимовільно використовує в житті, та кількість звуків мови, які вимовляються без м'язового напруження. На ці звуки нервова система виробила зручні засоби звукоподачі.

4. Природні та професійні властивості голосу

1. Висота – залежить від здібності зв'язок давати те або інше число коливань в секунду.

Чим більше число коливань, тим голос вище і навпаки. Залежить число коливань від довжини і товщини зв'язок.

Зв'язки товщі і довші - голос нижче – менше коливань в секунду. Довжина зв'язок: у чоловіків – 20-24 мм, у жінок – 13-20 мм.

2. Сила голосу визначається амплітудою (розмахом)

коливання зв'язок. Чим більша амплітуда – тим сильніший звук.

3. тембр (забарвленість, індивідуальність) голосу залежить від приєднання до основного тону голосу, народженого в зв'язках, додаткових тонів – обертонів, які надають голосу індивідуальне забарвлення. Тембр голосу може збагачуватися або збіднюватися завдяки будові та стану резонаторів (високе та широке піднебення – кращий резонатор, низьке і вузьке – гірший).

4. Діапазон – (об'єм) голосу, відстань між крайнє верхнім і крайнє нижнім звучанням голосу.

Професійні властивості голосу: звучність, краса, легкість, гнучкість, помітність, плавність, мелодійність, володіння різними регістрами, здатність довгий час витримувати професійне навантаження без утоми голосового апарату.

5. Гігієна голосового апарату

1. Важливе значення має стан нервової системи. Частою причиною неврозів є недосипання. А невроз негативно впливає на голосовий апарат.

2. Закалювання організму. Боротьба з простудними захворюваннями:

- полоскання горла спочатку кімнатною, потім холодною підсоленою водою декілька разів на день.

- обливати шию холодною водою (спочатку також кімнатною).

- умивання обличчя холодною водою з наступним розтиранням по типу гігієнічного масажу.

- ранкова гімнастика, також артикуляційна, дихальна – носова дихальна гімнастика (10-15 вдихів через кожну ніздрю).

3. Масаж ясен під час чистки зубів вказівним пальцем на верхній і нижній ясні рухами в вертикальному та круговому напрямку і одночасно тягнути звук «м».

4. Особиста профілактика: не читати і не співати в хворому стані, обмежити голосове навантаження для жінок в

менструальний період.

6. Обмежити вживання алкоголю, виключити паління.

Алкоголь діє на центральну нервову систему, уражає слизову оболонку верхніх дихальних шляхів і знижує опір організму хворобам.

Мовний голос людини, яка зловживає алкоголем, завжди надтріснутий, дрижачій відтінок надає йому неприємного тембру.

Паління, в першу чергу, впливає на слизову оболонку гортані, дихального горла і бронхів, в наслідок чого, актори – курці часто хворіють бронхітами, ларингітами, приступами кашлю.

При постійному подразненні табачним димом голосові зв'язки запалюються, товщають, знижується їх еластичність, з'являються часті незмикання голосових зв'язок. Голос такого актора сиплий на нижніх тонах, верескливий на високих тонах, голос слабкий, часто зривається.

Постійні тренувальні вправи мовного апарату, гігієна голосу підтримують напрацьовані якості і зберігають його витривалість, надаючи голосу силу, легкість, округлість, модулювання, красу, вільне володіння регістрами – необхідна умова для професії актора.

6. Основні напрямки в роботі з постановки голосу

1. Зняття напруги з м'язів голосового і мовного апарату – вивільнення фонаційних шляхів.

2. Засвоєння основного положення мовного апарату при правильній звукотечії.

3. Знаходження «центру» голосу.

4. Виховання уміння користуватися своїми резонаторами – направляти повітряний потік при звукотворенні в «маску» і одночасно відлунювати звук в грудному резонаторі, виводити звук на зуби.

5. Виховання уміння плавно переходити із регістра в регістр

(грудний (нижній)– середній – головний).

6. Знаходження істинного діапазону голосу і подальший розвиток діапазону.

7. Посилання звуку на «дальність» - виховання політності звуку.

8. Виховання стійкості звучання голосу і рівності звучання на довгій фразі (наспівним та мовним засобом - гекзаметр).

III. ДИХАННЯ

Тема Дихання

1. Значення поставленого та добре тренованого дихання для читця, актора

2. Анатомія та фізіологія дихального апарату

3. Особливості фізіологічного та фонаційного дихання.

Цикли дихання

4. Типи дихання

5. Практична робота над постановкою дихання.

1. Значення поставленого та добре тренованого дихання для читця, актора

Дихання є основою мови, яка звучить. Від того, як дихає актор, читець, як він користується своїм диханням, залежить краса, сила, легкість його голосу, мелодійність мови.

Є.Саричева: «Драматичному актору, читцю часто доводиться зіштовхуватися з умовами, які вимагають від нього уміння та розрахунку у використанні дихання. Довга фраза, великий та складний по силі наростання напруження монолог, віршовий рядок, швидка та легка мова в комедійному або водевільному діалозі, мова під час руху – під час бігу, стрибків, боротьби, фехтування, танцю – все це вимагає загартованого, умілого, відпрацьованого, правильно поставленого дихання.

В протилежному випадку будуть порушуватися: структура вірша, течія думки у фразі, сила, рівність звучання голосу. Не

кажучи вже про те, що невміле витрачання дихання, перегруз його при вдиханні, створює в самопочутті актора напругу і утому».

Поставлене дихання дає можливість людині:

1. Користуватися змішано-диафрагмальним диханням у житті, і таким чином поліпшувати обмін речовин в організмі.
2. Регулювати процес дихання у відповідності до вимог сцени (ролі, виступу).
3. Складати довгу фразу на одному видиху.
4. Добирати повітря невеликими порціями в довгій фразі.
5. Тримати дихання й уміло його використовувати під час руху, поєднуючи мову, спів з рухами.
6. Вправно користуватися опорою дихання і витримувати велике голосове навантаження.

Вправне користування диханням збагачує голос актора, благотворно (позитивно) впливає на його здоров'я.

Неуміле користування диханням може позбавити мову легкості, яскравості, сили, викликати голосові захворювання.

2. Анатомія та фізіологія дихального апарату

Дихальний апарат:

1. Трахея (дихальне горло)
2. Бронхи
3. Легені
4. Дихальні м'язи:
 - 1) зовнішні та внутрішні міжреберні м'язи
 - 2) діафрагма
 - 3) м'язи нижніх стінок живота.

Дихальний апарат складається з трахеї (дихального горла), бронхів з бронхіомами (бронхіального дерева), легеневої тканини, де в легених міхурчиках (альвеолах) відбувається газообмін між повітрям і кров'ю.

Трахея розгалужується на два бронхи, які створюють в легенях дрібні гілочки – бронхіоми; бронхіоми закінчуються

альвеолами.

На двох головних гілках бронхіального дерева утворюються двоє легенів, кожне з них має конусоподібну вершину і широку основу.

Більш широка основа легенів лежить на діафрагмі. Боковими частинами легені прилягають до стінок грудної порожнини. Зверху легені покриті оболонкою – плеврою.

У легенів немає своєї мускулатури, й саме тому, що вони прилягають до внутрішніх стінок грудної клітини та до діафрагми, всі рухи стінок грудної клітини та діафрагми передаються легеням.

При вдиху дихальні міжреберні м'язи і діафрагма скорочуються. Грудна клітина розширюється, купол діафрагми опускається вниз, розширюються легені, заповнюються повітрям (діафрагма тисне на шлунок і його стінки вип'ячуються).

Як тільки м'язи розслаблюються, легені зтискаються, зменшуються в об'ємі – людина робить видих.

Під час вдиху кров одержує кисень і віддає вуглекислий газ, який виходить з організму під час видиху.

Таким чином, основною життєвою функцією дихання є газообмін крові.

Але дихання також є основою звукотворення, тобто мови, яка звучить.

Дихання – процес, який відбувається мимоволі, автоматично, якщо людина мовчить.

Таке дихання називається фізіологічним.

При видиху озвученому (при мові, співу) вдих і видих відбуваються довільно, при активній участі м'язів вдиху і видиху.

Діафрагма – сильний м'яз вдиху. За її участю наповнюється повітрям нижня, більш ширша частина легенів.

М'язи нижніх стінок живота – брюшний прес – є її антагоністами – це сильніші м'язи видиху.

Грудна клітина, завдяки роботі дихальних м'язів, може збільшуватися в об'ємі в різні напрямки: вгору, вниз, вперед, в

сторони.

В залежності від того, в якому переважно напрямку розширюється грудна клітина і які дихальні м'язи беруть у цьому найбільшу участь, розрізняють декілька типів дихання:

1. Ключичне (плечеве)
2. Грудне (реберне)
3. Діафрагмальне (брюшне)
4. Змішано-діафрагмальне.

3. Особливості фізіологічного та фонаційного дихання.

Цикли дихання

Фізіологічне – людина мовчить, дихає мимовільно, автоматично йде обмін речовин (сонне). Вдих по довжині рівний видиху.

Цикл – неробочий: вдих – видих – пауза.

Фонаційне – дихання, яке бере участь в голосотворенні, коли під час мови до фізіологічної функції приєднується голосова. Людина дихає довільно, свідомо регулює процес дихання.

Вдих – короткий, енергійний, видих – уповільнений.

Робочий цикл: вдих – пауза (коротка) – видих зі звуком.

4. Типи дихання

1. Ключичне (фізіологічне) – шкідливе дихання.

2. Грудне – дихальні рухи відбуваються у верхньому і середньому відділах грудної клітини.

Участь діафрагми слабка.

Грудна клітина розширюється в сторони і вгору.

Недостатня активність м'язів брюшного пресу і діафрагми стають на перешкоді довгому і рівному видиху.

2. Діафрагмальне або брюшне дихання.

Дихальні рухи відбуваються в нижньому відділі грудної клітини.

Вдих відбувається при сильному опусканні діафрагми, на видиху вона піднімається. Позитивна сторона брюшного типу дихання – легкість та швидкість вдиху.

Але пасивність верхнього і середнього відділів грудної клітини впливає на якість звуку – погіршує його.

Ці типи дихання не дозволяють на їх основі розвивати голос.

3. Змішано-діафрагмальне (або повне) дихання – буває у здорових людей з доброю поставою.

Воно вигідно відрізняється від інших типів дихання активною роботою всієї дихальної мускулатури, забезпечує одночасне функціонування м'язів грудної клітини і брюшного пресу. При повному диханні грудна клітина розширюється в продольному, поперечному, передньозадньому напрямках. Цей тип дихання лежить в основі постановки голосу.

5. Практична робота над постановкою дихання

1. Засвоєння змішано-діафрагмального типу дихання.
2. Укріплення засобом тренування м'язів дихального апарату: діафрагми, міжхребетних м'язів, м'язів брюшного пресу.
3. Вправи на беззвучному та звучному видиху.
4. Вправи на добирання повітря (рахуючи).
5. Добір в довгій фразі.
6. Виховання уміння тримати опору дихання, витрачаючи його рівними порціями (рахуючи).
7. Вправи на поєднання мови з рухами. Довга фраза на одному видиху.

IV. ДИКЦІЯ

Тема Дикція

1. Чіткість дикції – найважливіший виразний засіб і найнеобхідніша якість актора. Значення дикції для виконавця, актора, лектора, ведучого, педагога, студента

2. Будова мовного апарату. Функції кожної частини мовного апарату. Виховання рухливості частин мовного апарату

3. Мовні вади (органічні, неорганічні). Шляхи виправлення неорганічних недоліків мови

4. Класифікація звуків за місцем і засобом їх утворення

5. Мета практичної роботи над дикцією.

1. Чіткість дикції – найважливіший виразний засіб і найнеобхідніша якість актора. Значення дикції для виконавця, актора, лектора, ведучого, педагога, студента

Значення дикції:

1. Чітка дикція звільнює від перенавантаження голосовий апарат.

2. За рахунок чіткої виразної дикції людина може компенсувати недостатність природних голосових даних.

3. Чітка дикція знімає напругу з голосового апарату і попереджує передчасне старіння та виснаження голосового апарату.

4. Чітка дикція впливає на сприйняття слова зі сцени (та в житті) глядачем та слухачем, полегшує спілкування промовця і аудиторії, знімає напруження в сприйманні слова зі сцени.

5. Чітка дикція – «ввічливість актора» (Коклен - старший).

2. Будова мовного апарату. Функції кожної частини мовного апарату. Виховання рухливості частин мовного апарату

Мовний апарат – це та частина організму людини, де звук, народжений в зв'язках, перетворюється в зрозумілу, виразну, членоподільну мову.

Рухомі частини мовного апарату:

1. Язик

2. Губи

3. Нижня щелепа

4. М'яке піднебіння з піднебінною завіскою.

Нерухомі частини:

1. Зуби

2. Тверде піднебіння

3. Глотка з носоглоткою

4. Порожнина носа з додатковими порожнинами:

а) лобні пазухи;

б) гайморові пазухи;

в) решітчаті пазухи.

Функції кожної частини мовного апарату:

Язик – бере участь в утворенні майже всіх звуків мови.

Губи – приймають участь в утворенні губо-губних та губо-зубних приголосних а також оформлюють вимову голосних звуків.

Нижня щелепа – формує голосні звуки завдяки своїй рухливості.

М'яке піднебіння – бере участь в утворенні (у сукупності з коренем язика) всіх голосних звуків та приголосних «г», «к», «х», а також відіграє важливу роль в голосотворенні: при недостатній рухливості піднебінної завіски голос має гнусавий відтінок.

Всі нерухомі частини мовного апарату виконують функції резонаторів, тобто підсилюють голос і впливають на його якість.

1. Зуби – відлунюють звуки, відсутність зубів, щілини між ними впливають на якість вимови, утворюють дефекти звуків.

2. Тверде піднебіння – відлунює звук, його висота впливає на якість звуку, тембр голосу.

3. Глотка являє собою трубку, яка починається біля основи черепа і доходить до стравоходу. Верхня частина глотки з'єднується з порожниною носа і називається носоглоткою. Функція глотки з носоглоткою – резонатор.

4. Порожнина носа складається з двох половинок, розділених між собою перегородкою. Разом з додатковими порожнинами виконує дихальну та резонаторну функцію і бере участь в утворенні голосу: відлунює звук і покращує його якість, впливає

на тембр.

3. Мовні вади (органічні, неорганічні). Шляхи виправлення неорганічних недоліків мови

Органічні – тобто, природні – товстий малорухомий язик, відсутність зубів, неправильний прикус, «вовча паща», «заяча губа», коротка язикова перетинка.

Такі недоліки виправляються за допомогою хірургічного втручання.

Неорганічні – тобто набуті завдяки неправильному мовному вихованню: крізьзубість, випадіння голосних та приголосних, недоговорення закінчень слів, скоромовка, шепелявість, каргавість.

Вирішення неорганічних недоліків мови:

1. Поставити діагноз, з'ясувати причину невірної вимови дефектного звуку.

2. Знайти таке положення мовного апарату, при якому дефектний звук вимовляється вірно.

3. Закріпити правильну вимову спочатку в звукосполученнях, потім в окремих словах, в текстах скоромовок.

4. Весь час контролювати себе і при вимові дефектного звуку фіксувати вірне положення мовного апарату.

5. Розвивати мовний слух.

4. Класифікація звуків за місцем і засобом їх утворення

Класифікація голосних звуків за місцем і засобом їх утворення

а) За рухом язика по горизонталі:

- попереднього ряду: і, е;

- з наближенням до середнього ряду: и;

- заднього ряду: а, о, у.

б) За висотою піднесення язика:

- високого: і, у, (звук и – обнижено високого піднесення, артикуляція звука «и» має проміжне положення між і та е);

- середнього – е, о;

- низького – а.

в) Лабіалізовані: о, у (огублені).

г) Забарвлення звуків:

а – широкий, відкритий;

а, е, і – світле тембральне забарвлення;

о, и, у – темне забарвлення;

і – найсвітліше звучить;

у – найтемніше.

Класифікація приголосних за місцем і засобом їх утворення

1. За участю голосу:

а) сонорні або сонанти

- л, р – плавні

- м, н – співучі

б) шумні: глухі і дзвінки

б-п г-к ж-ш

в-ф д-т з-с

2. За засобом утворення перепони

а) вибухові (проривні, затворні)

б, п, д, т, м

б) аффрикати (складнозлиті) – починаються як вибухові, а закінчуються як щілинні.

Дз, дж, ц=т+с, ч=т+ш, щ=ш+ч

3. За місцем утворення перепони:

а) губні:

- губно-губні: б, п, м

- губно-зубні: в, ф

б) язикові:

- задньоязикові: г, х, к

- середньоязиковий: й

- передньоязикові: всі інші.

5. Мета практичної роботи над дикцією

- виховання рухливості рухомих частин мовного апарату;
- засвоєння правильного положення частин мовного апарату при вимові голосних та приголосних;
- виховання чіткої, ясної мови, уважного ставлення до кожного вимовленого звука;
- виправлення мовних вад: скоромовки, мови крізь зуби, нечіткої вимови приголосних, початку і кінця слова, «проковтування» звуків та таке інше.

V. РОБОТА НАД ТЕКСТОМ

Тема. Робота над текстом

1. Принципи вибору репертуару
2. Етапи роботи над художнім твором

1. Принципи вибору репертуару

- 1) художня досконалість твору;
- 2) ідейна цінність твору, актуальність проблем, піднятих у творі;
- 3) твір має подобатися майбутньому виконавцеві;
- 4) твір повинен відповідати творчим можливостям виконавця;
- 5) вибираючи твір, виконавцеві треба враховувати аудиторію, перед якою він буде виступати;
- 6) необхідність жанрової різноманітності в репертуарі виконавця.

2. Етапи роботи над художнім твором

I. Аналіз художнього твору.

II. Художнє втілення твору.

III. Сценічне (публічне) виконання твору.

- I. Аналіз художнього твору має метою з'ясувати авторський

задум і знайти виконавське рішення даного твору з позиції сучасності.

Аналіз твору поділяється на:

1. загальний (літературознавчий)

2 виконавський аналіз.

При загальному аналізі треба визначити:

а) тему – те, про що йде мова в творі, основну проблему, яку вирішує автор, спірне питання, яке він ставить у творі.

б) ідею – основну думку твору, висновок, який можна зробити, прочитавши твір; те, що автор стверджує, до чого закликає.

в) конфлікт – зіткнення сил, які борються у творі (за головною проблемою), зіткнення поглядів, характерів, світоглядів; через що виникла боротьба.

г) сюжет – послідовний ланцюг викладених у творі головних і другорядних подій.

д) композиційну будову твору (архітектоніку) – експозицію, зав'язку, розвиток подій, кульмінацію, розв'язку.

Виконавський аналіз твору передбачає визначення:

а) надзавдання художнього читання – відповідь на питання: для чого я сьогодні читаю даний твір, мій біль, моє «не можу мовчати», моя громадянська позиція.

б) наскрізної дії художнього читання – визначення шляху, яким буде виконано надзавдання, знаходження режисерського вирішення художнього читання.

в) дієвого аналізу твору – визначення подій і завдань читця в кожній події.

г) логічного аналізу тексту – розставлення логічних пауз і наголосів.

II. Художнє втілення твору – етап привласнення авторського тексту виконавцем, коли в результаті роботи створюється ілюзія «щохвилиності» народження слова на сцені.

На цьому етапі передбачається:

а) переказ тексту за наскрізною дією з виходом на

надзавдання з метою охоплення всього твору, перевірки точності наскрізної дії, засвоєння внутрішнього змісту літературного твору;

б) робота над словесною дією:

- донесення думки (виконання задач в подіях, донесення думки в окремому епізоді і в творі в цілому);

- розкриття підтексту – і передача його в озвученій мові;

- робота над «баченнями», створення «кінострічки бачень» і донесення «бачень» до слухачів (глядачів);

- передача ставлення актора і виконавця до героїв, подій;

- передача емоцій, почуттів;

- спілкування;

в) логіко- смисловий аналіз тексту в системі мовної дії;

г) робота над інтонаційною виразністю мови;

д) робота над образами і характерами в рамках твору;

е) оволодіння особливостями стилістики твору, пошуки авторського «голосу»;

ж) передача жанрових особливостей твору;

з) робота над темпоритмом , побудова «кардіограми» виконання на завершальних етапах роботи над твором;

і) розставлення ідейно-смислових акцентів;

и) оволодіння трьома перспективами мови: логічною перспективою розвитку думки, перспективою переживання почуття, художньою перспективою актора – умінням розподілити творчі сили;

к) пошуки пластичного вирішення виконання (поза, жести, мізансцени).

ІІІ. Сценічне (публічне) виконання твору – творчий процес, який вимагає від виконавця великих емоційних і вольових зусиль в момент виступу.

Спілкування з глядачем, яке включає в себе уміння підкорити його шляхом впливу на глядача силою своїх думок і почуттів – обов'язкова умова успіху виступу.

Психологічне настроювання на виконання:

- пошук «манків», що викликають бажання виступати;
- відновлення в пам'яті виконавської задачі та логіки розвитку дії. Вхідження у творчий стан, оволодіння увагою, встановлення контакту зі слухачами.

Відмінність художнього читання від акторської гри:

- читець спілкується з публікою, актор – з партнером, предметом, публікою;
- читець впливає на публіку безпосередньо, актор – через художній образ (сценічний);
- читець розповідає про події, які вже минули, про пережиті почуття, актор – діє на сцені кожної хвилини;
- в задачах читця-оповідача – очевидна перспективність, в задачах актора очевидна перспективність відсутня (не знати, що буде далі).

Головна мета публічного виступу – донести до глядача своє надзавдання, використовуючи при цьому всі емоційні і технічні виразні засоби мови.

Виразне використання жести, як засобу для підкреслення найбільш важливих місць художнього твору.

Аналіз та самоаналіз підсумків виступу.

Підсумки

Варто зазначити, що матеріал методичних вказівок не вичерпує всієї різноманітності технічного арсеналу викладання сценічної мови для виховання навичок дихання, голосотворення (звукотворення) та виправлення мовних вад. Це лише виокремлені рекомендації, які відповідають вищезазначеній меті та формують у студентів навички правильного сценічного звучання, систему резонаторного звучання мовного голосу, спрямовують та допомагають поступово поетапно працювати над будь-яким художнім твором: від найпростішого до найскладнішого. Зауважимо, що тільки постійне самостійне вдосконалення технічних навичок голосомовлення створює міцний фундамент і веде до подальшого професійного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів: Світ, 1990. 233 с.

2. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. Львів: Світ, 2003. 432 с.

3. Баннік В.М. Сценічна мова. Навчальний посібник для студентів учбових закладів культури і освіти, шкіл мистецтв, керівників колективів художнього слова. Олександрія, 2007. 140 с.

4. Ботвина Н.В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика: Навч. посібник. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ: Артєк, 2002. 208 с.

5. Буяльський Б. А. Поезія усного слова. Посібник з виразного читання. Київ : Радянська школа, 1969. 264 с

6. Важнова Л. А. Скоромовки в мовному тренінгу (Практикум зі сценічної мови): навч. посібник. Харків : Колегіум, 2015. 170 с

7. Волощак М. Неправильно - правильно: Довідник з українського слововживання. Київ: Українська видавнича спілка, 2003. 160 с.

8. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.

9. Гладишева А. О. Сценічна мова. Дикційна та орфоепічна нормативність : навч. посібник. Київ : Червона Рута - Турс, 2007. 266 с

10. Головащук С.І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. Київ: Либідь, 1995. 192 с.

11. Капелюшний А.О. Стилiстика й редагування: Практичний словник-довідник журналіста. Львів: ПАЮ, 2002. 575 с.

12. Культура української мови: Довідник / За ред. В.М.Русанівського. Київ: Либідь, 1990. 302 с.

13. Овчиннікова А.П. П'ять кроків до гарної мови: Мовна комунікація: техніка мовлення/ За ред. А.Ю. Цофнаса. 2-ге вид.,

доп. Одеса: Фенікс, 2008. 192 с.

14. Орфоспічний словник української мови: У 2-х т. Т.1 /За ред. Ф.О.Нікітіна і В.М.Русанівського. Київ: Довіра, 2001. 955 с. Т.2 / За ред. М.М.Пещак, В.М.Русанівського. Київ: Довіра, 2003. 917 с.

15. Палеха Ю.І. Ділова етика: Навчальний посібник. 4-е вид. Київ: Вид-во Європейського ун-ту, 2002. 180 с.

16. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради. Київ: Либідь, 2001. 240 с.

17. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. Львів: СПОЛОМ, 2001. 224 с.

18. Ревуцький Д. М. Живе слово. Теорія виразного читання для школи. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 199 с

19. Сагач Г.М. Риторика. Вид. 2. Київ: Видавничий дім "Ін ЮРЕ", 2000. 566 с.

20. Саксаганський П. К. Думки про театр. Київ: Мистецтво, 1955. 235 с

21. Словник іншомовних слів / Укладачі: С.М.Морозов, Л.М.Шкарапута. Київ: Наук. думка, 2000. 680 с.

22. Словник труднощів української мови / За ред. С.Я.Єрмоленко. Київ: Рад. школа, 1989. 334 с.

23. Словник української мови: В 11-ти т. Київ: наук. думка, 1970-1980.

24. Станіславський К. С. Собрание сочинений в 8 т. Москва, 1954. Т. 1. 671с.

25. Станіславський К. С. Мое життя в мистецтві: мемуари; пер. Ф. Гаєвського за ред. І. Кочерги. К.: Мистецтво, 1995. 479 с.

26. Український правопис. 4-евид., виправл. і доп. Київ: Наук. думка, 1993. 236 с.

27. Черкашин Р. О. Художнє слово на сцені: навч. посібник. Київ : Вища школа, 1989.327 с.

28. Шейко Ю. П. Пошук живого слова: навч. посібник з подолання проблем сценічної мови. Харків : Колегіум, 2011. 187 с.

УДК 792.028.3
ББК 85.334.0,76
Г85

Навчальне видання

Грінік Тетяна Леонідівна

**Методичні вказівки
зі сценічної мови
"Основні напрямки в роботі
з постановки голосу"**

Харків - 2019

Харківський національний університет мистецтв
ім. І.П.Котляревського (ХНУМ), 2019.